

HORATIUS ÉS VERSEGHY.

(Második és befejező közlemény.)

III.

Ezt a tudatos utánezést bizonyítja azoknak a költeményeknek megválasztása, melyeket mestere műveiből magáévá tesz. Horatiusnak, mint ódaköltőnek ere négy forrásból buzog: a szerelem, a barátság, a horatiusi értelemben vett bölcselkedés forrásaiból s ezekhez negyedikül járul az a hódolat és bámulat, melylyel mint udvari költő Augustus személyét és intézkedéseit dicsőíti. Verseghy azon költeményeinek eredetijét, melyeken Horatius hatása érzik, egynek kivételével az első vagy harmadik csoportban találjuk meg, bizonyságául helyes ítéletének. Tudta vagy érezte, hogy bármily erős volt is a baráti szeretet, mely Horatiust korának társaihoz fűzte, már azok a személyes motívumok, melyek az ilyen költeményekben elkerülhetetlenek, csak ártnak az érzés általánosságának. A szerelem és a philosophia, ha az emberi érzelem és elmélkedés kvalitása változik is évszázadok leforgása alatt, örökre megmaradnak, örökre mozgásban tartják lelkünket, de a barátság nyilvánulása, ha át meg át van szöve specialis vonatkozásokkal, a mint távolodunk tőle térben és időben, veszít erejéből, színéből. Finom ítélő képessége vezette akkor is, mikor azt a Horatiust, a ki a császár eszméinek költői tolmácsaként szerepelt, nem utánozta. Van sok szép óda ezen udvari költemények között (p. o. Carminum III. 1—6), de mindezek olyan szoros kapcsolatban vannak Augustus korával, politikai és vallásos fölfogásával, hogy átalakításuk, magyarosításuk vagy értelmetlenné vagy üressé, szóvirágos declamatióvá vált volna.¹ Már pedig Verseghy nemcsak utánozta Horatiust, de az idegen tartalomba magyar szellemet akart hozni.

Költői eljárásának részletes magyarázatát adja Analyticájának

¹ *Berzsenyi* ugyan épen az említett költemények egyikének nyomán (II. 6) írta legremekebb ódáját. Talán az, hogy az előbb említett veszedelmet *Berzsenyi* teljesen elkerüli, szintén bizonyítja, hogy a magyarokhoz mégsem himvarrás az *Ad Romanosról*, mint a szigorúan ítélő *Erdélyi* gondolja (Pályák és Pálmák 78. l.). Ha az volna, nem lehetne »csudált és remek« költemény.

III. részében a 39. §-ban¹ Elmondja Sulzer elvét és fejtegetéseit elfogadja, hogy az utánzás háromféle lehet: gyermekes, szolgai és szabad. Az imitatorum servus pecus, a kiknek nincs egy eredeti gondolatuk sem, úgy utánozzák a nagy költőket, mint a majmok az embert, mint a gyermek játékaiban a felnőttek komoly munkáit. Vannak azután olyan írók, a kik maguk is gondolkodnak — ime Verseghy mint tudós sem említi az érzést — föltaláló, alakító tehetségük is van, de mégis utánoznak, mert tudják vagy érzik, hogy így könnyebben érik el céljukat Ezeknek is két osztályuk van: a szolgai és a lelkes vagy szabad utánzók. Az előbbiek mereven ragaszkodnak mintájukhoz, nem tekintenek arra, hogy minden apróság, minden mellékes vonás alkalmas-e céljukra vagy nem, az utóbbiak megfontolják, hogy mit használhatnak föl céljukra, azt utánozzák, a többit, a fölösleges dolgokat elhagyják vagy pótolják saját gondolataikkal, így utánozta Terentius a görögöket, Terentiust Molière.

A lelkes utánzás abban áll, hogy a classikus költők művészetét, költői elveit alkalmazzuk, ha a mi szempontunknak is megfelelő, tanuljunk tőlük, a mint ők tanultak a természettől, de ne vegyük át műveikből a mi a korukra, környezetükre vonatkozik, még kevésbé a személyes motivumokat. Ekkor az utánzás eredetivé változik. A ki szabadon utánoz, annak szelleme idegen szellemnél fog lángot, de a láng, melylyel ég, ezután már az övé, a saját lelkesedésének tüze, melege. Az ilyen munkában van szellem, még pedig eredeti szellem, míg a lelketlen utánzatok, mint p. o. a korában nagyon elterjedt Horatius-utánzatok, csak másolatok, minden szellem nélkül szükölködnek, ugyanolyan célból készültek, mint a gyermekek homokból emelt várai, csak játékok, üres játékok.

Ezeknek az elveknek világitásánál kell Verseghynek Horatius hatása alatt keletkezett költeményeit vizsgálni, ő maga ismerteti meg velünk célját s ez a cél szabja meg az átdolgozás eszközeit is.

Mint említettük, összesen kilencz költeményét írta Horatius nyomán, ezenkívül egy-kettőn érzik még hatása.² Kettő közülök nem is utánzás, hanem határozottan fordítás, avval az eltéréssel, mely Verseghynek, mint theoreticusnak, a fölfogásából következik, hogy a mythologiai vonatkozásokat és célzásokat elhagyta és megfosztotta a költeményeket a classicus életből és világnézetből vett mataphoráktól. Később elméletileg is kifejti nézetét: « Personificatione allegorica et mythologica poeta risum potius movet, quam adcommode ad propositum suum illudit. . . . Quid nobis hodie

¹ Analytica III. 147—151. V. ö. Sulzer. Allgemeine Theorie der Schönen Künste von Johann George Sulzer, Neue vermehrte zweyte Auflage. Leipzig Weidmannsche Buchhandlung 1792. 4 kötet. Nachahmung (III. 486—490a hasáb.)

² Fejér Adorján, ki Horatius hatásának nyomait kutatta a magyar classicus kor költészetében (Bajai ciszt. főgymn. értesítője 1889/90 1—29. lapon) említést tesz Verseghyről is, hét költeményét idézván, egy részüket teljesen közli is.

cum Dryadibus etc. et Nymphis, quibus a grege poetantium nova etiam nomina Hungarica solícite conflantur?»¹ Verseghy hű is maradt a gyakorlatban elméletéhez. Még magyarosabbá teszi a költeményeket az által, hogy a vocativust, Horatius barátjának nevét, a kihez az odát írta, elhagyja és ez által a költeményt megtisztítja a személyes jellegétől. Van-e joga a fordítónak ily módon elbánni az eredetivel: vitás kérdés, de mindenesetre helyesebb eljárás mint a kortársaié, a kik még eredeti verseiket is teletömik, a kor divatja szerint, ó-kori metaphorákkal és metonymiákkal. Vagy nem rí-e ki Berzsenyi *Az élet dele* című magyar versformában írt költeményéből a »lány Etézia«, a *Bucsuzás Kemenes-Aljáról* címűből a »Thesszali virulmány«, a »Boreász« mely Kemenes fölött zúg és, hogy a legjellemzőbbet idézzem, az egész »Bacchus-hoz« írt bortal, különösen első versszaka:

A te rettentő karodat Lycurgusz'
Veszte, és Pentheusz letörött királyi
Polcza' s vad Rhaecusz' szomorú halála
Hirdeti, Éván.

Annyira idegenszerű és a legtöbb olvasóra nézve egészen érthetetlen, hogy érzelmet, rokonszenvet maga iránt nem kelthet, nem szerethetik, mert nem értik.

Verseghy ellenkezőleg, mikor lefordítja Horatiusnak »Rectius vives« kezdetű Liciniusra írt ódáját (Carminum II. 10) »A közép-szerűség« címén² egy jelző kivételével (summi montes-t elég szerencsétlenül negédes bércz-czel fordítja) egyéb változtatást nem tesz, mint hogy az »informes hiemes« mellől elhagyja Jupitert, a ki »teleinket« meghozza és elűzi s az ötödik versszakot

. . . Non, si male nunc, et olim
Sic erit: quondam cithara tacentem
Suscitat Musam neque semper arcum
Tendit Apollo . . .

magyarban megfosztva a classicus vonatkozástól így fordítja

Hogyha most szenvedsz, ezután nem úgy lessz.
Nem dörög mindég az Egek' haragja,
'S a' setét szélvész ragyogó derülés
Szokta követni.³

A másik fordítás, »Klárrikához«⁴ Horatiusnak Chloe-ra írt

¹ Analytica III. 766—767 lapon. V. ö. Sulzer i. m. Mythologie (III. 483, 484) és ugyancsak tőle Fragmente über die neuere deutsche Litteratur (3. gyűjtemény 123. lap).

² Magyar Aglája 91 l.

³ Az utolsó versszakban előforduló »turgida vela contrahere« kifejezést teljesen félreértve úgy fordítja . . . s vonogasd fel önnkint a' vitorlákat. . . .

⁴ Magyar Aglája 94 l.

kedves verse (Vitas me . . . Carminum I. 23), melyhez a róma költő maga is Anakreonból (51) vette a képet és az alap gondolatot. Remegve fut a kis Chloe a költő elől, mint az anyját elvesztett szarvas gím az erdő zajától. A költő biztatja az ifjú leánykát, kéri, ne remegjen és

Tandem desine matrem
Tempestiva sequi viro.

Helyes érzéssel választotta ki Verseghy ezt a kis költeményt, nincs benne semmi specialisan római (azaz görög), a képnek üdesége még ma is, kétezer évvel keletkezése után, megmaradt teljes erejében s hogy a Chloe helyett Klárikát tett, evvel az egy változtatással egészen modernné lett a költemény. Kár hogy az utolsó, főntebb idézett két sorban nem érezte az appositionnak (tempestiva) művészi jelentőségét és föl nem ismerve két mondatra bontja a gondolatot:

. . . Szűnny meg anyád utánn
Siránkozni! Az érett
Szűzhöz férjfiak illenek,

s evvel megrontja a hangulatot, úgy hangzik ez a utolsó sor, mint valami rideg igazság, mint valami józan tanulság.

A mint azonban olyan költeményt utánoz, melyben több a classicismus, akkor nagyobbak lesznek a változtatások és több olyan mellékes vonást fődöz föl, melyek, hogy saját szavait idézzük, az ő czéljának nem felelnek meg. Ezeket tehát pótolni kell, hogy műve ne legyen utánzás, hanem eredeti.

Horatius látja a Soracte hegyét, melynek tetejét csillogó hc földi, s e természeti kép elvezeti a mulandóságnak gondolatához. Olyan rövid az élet! Élünk tehát legalább addig vígan, míg élhetünk, ne törődjünk a jövővel, hanem élvezzük fiatalságunkat. Ezt a Taliarchushoz írott ódát (Carminum I. 9), melyben a természet rajza és a hangulat Alcaeus egyik költeményével egyezik meg (34), Verseghy is utánozta »A tél« címén.¹

Ebben a költeményben már közeledik ahhoz a képhez, melyet Analyticájában a szabadon utánczó költőről festett. Nemcsak abban, hogy Taliarchusnak és Soractenek, a faliscusok földjén Rómához közel fekvő hegynek, nevét elhagyta, hogy sabinumi bor helyett hegyaljáról, s a latin költészetben divatos cypressus és ornus helyett a mi földünkön ismeretesebb hársfáról beszél, hanem hogy megtoldja egy hetedik versszakkal, mely egészen beleillik a horatiusi hangulatba. Azt az Apellesnek tulajdonított mondást (Nulla dies sine linea), a mi már az ókorban szálló igévé vált (ide vág Titus császáré is: diem perdidit) hozza bele költeményébe, alkalmazva a Horatius rajzolta helyzethez:

¹ Magyar Aglája 45 l.

Áldozz naponkint, hogyha kitelhetik,
a' bölcs örömnék. Most simogassa le
nyájas barátod homlokodról
hornyait a' szomorú magánynak.

És még egy változás: azt a magyar közönség előtt talán érthetetlennek, vagy legalább is nem jellemzőnek tetsző versszakot:

. . . . Nunc et campus et areae
Lenesque sub noctem susurri
Composita repetantur hora

pótolja egy másikkal, melyről ugyancsak kitetszik, hogy jobban illik a magyar költő céljához mint az eredetié, melyet pótol:

Most járj koronként víg remegéseinn
a' szós koboznak nemzeti tánczokat,
friss pörgetéssel megtepesztvén
a' veled ölbekapó menyecskét.

Ez az utolsó kép — maga is Horatius hatása alatt keletkezett, ő mondja az 5. versszakban: »nec sperne choreas« — magyaros és plasticus s méltó befejezése a horatiusi odának, mely a természet jelenségeitől, az egyszerű, mindennapi élettől általános eszméig emelkedik (Quid sit futurum cras, fuge quaerere) és innen ismét leszáll a mindennapiságba, az élet múlt örömeinek festéséhez. Hogy Verseghy a magyar nemzeti tánczot, a benne való gyönyörűséget szintén ezen örömek közé sorolja, abban nem vét Horatius szelleme ellen, de annál inkább szól a magyar olvasó szívéhez.

Érdekes az az átdolgozás, melyben Horatiusnak Maecenas atavis . . . kezdetű (I. 1.) odája részesült. Horatius odáinak első gyűjteménye elé írta ezt a verset prologusnak, Maecenas nevét viseli az élén, hozzá van írva, mint a Carminum libri tres-nek bevezető verse. A költőnek nincs egyéb vágya, mint hogy költő legyen, hogy Maecenas őt igazi ihletett költőnek tartsa. Verseghy is egy gyűjteménye elé teszi ezt az ódát, a Magyar Agláját evvel az *Ajánlás*-sal nyitja meg,¹ de átalakítja, nem valami pártfogójára vonatkoztatva, hanem nemzetére, az egész magyar nemzetre, neki ajánlja verseit, tőle várja az elismerést. Horatius csak egy ember dicséretére törekszik, megelégszik Maecenas buzdító szavával, Verseghy több érzékkel méltóbb bíróhoz fordul. Megtartja az egész költemény alaphangját, szerkezetét, de változtat a gondolatokon, a mint az újkor más eszmékért, más ideálokért hevül, úgy változnak azok a célok is, a melyeket a költő szerint az emberek kitűzhetnek maguk elé. Csak azt hagyja meg, a mi állandó emberi, a mi az ókori és modern embereket egyaránt lelkesítette.

¹ Magyar Aglaja 25 l.

Maecenas atavis edite regibus,
 O et praesidium et dulce decus meum,
 Sunt quos curriculo pulverem Olympicum
 Collegisse iuvat, metaque fervidis
 Evitata rotis palmaeque nobilis
 Terrarum dominos evehit ad deos;
 Hunc, si mobilium turba Quiritium
 Certat tergeminis tollere honoribus;

Hún vérből eredett hajdani Nemzetem,
 mellynek törzsoikiből zsengeni fő dűcsöm!
 vannak, kik ragyogó tisztviseléseket
 óhajtván, szeretik tolni segíteni
 a' kormány' kerekét, 's nagy jövedel-
 mekért
 a' köz jót ügyelik. Másik az özvegyet
 's a dűzstül maradt árva leányokat
 oltalmokba veszik 's a' legügyetlenebb
 úrnak jussaival' zengtetik úntalan
 a' törvénytálatát, hogyha reményeket
 a' gazdag jutalom nyájasan ihleti.

A költő erős magyarsága mindjárt kitör a második sorban. A mint Kőlcsey örömmel mondta el magáról: »Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak,« ő is büszkélkedik, hogy annak a nemzetnek fia, mely Attila véreből ered. Horatius ezután megkezdvén a sorát az emberiség ideáljainak, eszményeinek, mindjárt hibát követ el: a rómaiakra alkalmaz egy specialis görög vonást, átviszi Rómába a görög ifju legnagyobb álmát, legszebb reményét, az olympiai pálmát. Verseghy nem esik ebbe a tévedésbe, s a két görög-római ideál helyett a mai ember lelkének két uralkodó vonását emeli ki: az ambíciót a politika terén és a gazdagodás vágyát, mely szeret az ember szeretet köntösébe öltözni. Majd így folytatják:

Illum, si proprio condidit horreo,
 Quidquid de Libycis verritur areis.

Ez csak csúreinek szenteli gondgyait
 szomszédsgaiból számtalan életet
 szedvén, hogy sok ezer városi naplopót
 a' szükség' idejénn köz nevelő gyanánt
 gyámollyon kegyesen fő nyereségéért.

Verseghy kibővíti a gondolatot. Horatius nem bírálja az egyes életcélakat, Verseghy, hogy annál jobban kitűnjék a költészet magasztos volta, az ő subjectív világításában mutatja be nekünk őket egyenként. Talán a köznépet megvendéglő és játékokkal gyönyörködtető római aedilisek szolgáltatták az alapot e gondolatokra, melylyel e harmadik életcélban, úgy mint az előbbi kettőben, fölismeri az emberi lélek önzését, nem magát a kapzsiságot állítja elének, hanem a lelketlen uzsoráskodást, a mely visszaél embertársai szerencsétlenségével. Ezután:

Gaudentem patrios findere sarculo
 Agros Attalicis condicionibus
 Numquam dimoveas, ut trabe Cypria
 Myrtoum pavidus nauta secat mare.
 Luctantem Icaris fluctibus Africum
 Mercator metuens otium et oppidi
 Laudat rura sui; mox reficit rates
 Quassas, indocilis pauperiem pati.

Krózus' kincseivel sem veszed azt reá,
 hogy terhes szekerenn vagy födeles hajónn
 kül földekre vigyen bel szüleményeket
 más kalmár szereként, a' ki ekéivel
 túrván őseinek szűk hagyományait,
 bővelkedni tanúlt kis jövedelmiből.

A kép elmosódottabb, halványabb a magyar költőnél, talán mert a magyar tengerpart akkor csak a térképen volt a miénk,

de a gondolat mélyebbre hat. Akkor vesszük ezt különösen észre, ha összevetjük e sorokat Verseghynek egy másik költeményével: *A magyar hazának anyai szózatjával*. Dicséri itt a kereskedést és ipart s szemükre hányja honfitársainak elfogultságukat, hogy ezek »mind alacson munkák a magyar íze szerint« pedig »a nemesek . . . miért ne lehetnének kalmárok s mesterek?«

A sor ezután az életüket vidáman élvezőkre s a katonákra kerül (Verseghy megfordítja a sorrendet).

Est qui nec veteris pocula Massici
Nec partem solido demere de die
Spernit, nunc viridi membra sub arbuto
Stratus nunc ad aquae lene caput sacrae.
Multos castra iuvant et lituo tubae
Permixtus sonitus bellaque matribus
Detestata.

Ez nem hall örömet, csak hadi trombitát
mellynek rettenetes harczercegeseit
átkozzák az anyák s' marha gyanánt
repül
tajtékzó paripánn dárda halál közé,
hogy halmokra szabott emberi testeknek
féljusson koszorús fővel az áltató
hírességnek ama' büszke tetőire,
hol soknak csak azért fénylenek érdemes
lelkek között neveik, hogy sokat öltenek.
más dőzsölni szeret vig borozók között
sűrű gallyak alatt; vagy jövedelmeit
kártyás asztalokonn füstnek eresztgeti;

Itt megint Verseghy az, a ki több színnel dolgozik. A dőzsölés mellé fölveszi a modern társaság egy olyan szórakoztató eszközét, mely sokszor vétekké fajul: a kártyázást. A háborúskodást, a miért hideg szavaiból következtetve Horatius sem lelkesedett, ő sem tartja igazi életcélnek, a dicsőség igazi forrásának, mert hiszen ölni nem érdem. Az utolsó foglalkozás, a miről a két költő megemlékszik, a vadászat:

. . . . Manet sub Jove frigido
Venator tenerae coniugis inmemor,
Seu visast catulis cervae fidelibus,
Seu rupit teretes Marsus aper plagas.

Még a' ürge vadász, hogy ha kutyáival
felvert egy remegő dämvdatt, asszonyi
társának szomorú várakozásira
nem hajtván egyedül tölti az éjszakát,
's prédájára vigyáz a' hideg ég alatt.

A két költemény itt egy nyomon marad, csak Verseghy végez szokása ellenére igen kegyelmesen a vadászszal, az elkerüli a subiectiv ítéletet. Itt következik a fordulat: Horatius magára tér át. Verseghy is követi csakhogy elhagyja a classicus ízü sorokat.

Me doctarum hederæ præmia frontium
Dis miscent superis, me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
Secernunt populo, si neque tibias
Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.
Quodsi me lyricis vatibus inseris,
Sublimi feriam sidera vertice.

Engem' megkülönböz lantom az agyaltan
lelkektől, kik üres fényre sovárganak
másnak káraival, mint amaz ügytelen
néptől, melly alacson szívvvel az emberi
elmének nemesebb díszeiről lemond.
Ily dics nékem elég! és ha Te Nemzetem!
készséggel befogadsz énekesid közé,
kik híven művelik hajdani nyelvedet:
tartsák meg szomorú bajkoszorúikat
vagy más béreiket mások! az én nevem
szent oltalmad alatt égig emelkedik.

A mint látjuk Verseghy az elhagyott részeket pótolta olyan gondolatokkal, melyek tulajdonképen csak összefoglalásai, következményei az előbbieknél.

Vajjon sikerült-e az átalakítás? Tagadhatatlan, hogy a költemény ezen formájában jobban illett a Magyar Aglája élére, mintha Verseghy egyszerűen lefordította volna a Maecenas atavis-t, tagadhatatlan az is, hogy az Ajánlás mélyebben jár mint eredetije, de azt hiszem ez a mélység nem vált az átdolgozás javára. Horatius nem élesíti ki az ellentétet a költészet és a többi élethivatás között, mindegyiknek meghagyja az érdemét, úgy annál nagyobb az ő dicsősége, hogy mégis a költészetet választja. Verseghy annyira megfosztja minden magasztosságától a többit, hogy választása egészen természetesnek tetszik. Az ellentétnek kiélesítése az a — hogy ne mondjuk — megvetés minden iránt, v mi nem költészet, sok helyen durvává teszik a költeményt (szűk hagyományokat túrni, marha gyanánt repül), itt, s a mint majd látjuk többször is, nem fogott Verseghyn annak a Horatiusnak a tanítása, a ki büszkén hirdette az »odi profanum vulgus et arceo«-t s kinek a Parca megengedte, hogy megvesse a rossz indulatu tömeget.¹

Ugyancsak a Magyar Aglájában olvasható² Verseghynek *A' Tavasz* című költeménye, melynek legalább bevezetése Horatiuson keresztül a görög anthologiabeli epigrammákra vezethető vissza. Horatius Solvitur acris hiemps kezdetű dalának átdolgozása ez abban az értelemben, a mint Verseghy fölfogta az átdolgozást, nagyjából úgy, mint az Ajánlásnál láttuk. Megtartja egészen Horatius gondolatmenetét: Megjött a tavasz! A természet és az élő lények felszabadulnak a tél dermedtsége alól. Ideje, hogy kisiessünk a zöld mezőre és élvezzük a természetet, előbb-utóbb úgyis a halál zsákmányai leszünk, a mikor már nem gyönyörködhetünk borban, szerelemben

A költemény azonban tele van görög-római mythológiával. A természet megújódását, a halálnak borzalmaival a régi vallás isteneivel személyesíti meg, az életnek különböző mozzanatait mint az istenek működéseit mutatja be, azokkal hozza összeköttetésbe. Ezt Verseghy, híven elvéhez, nem használhatta. Az ő poetikai fölfogása szerint a magyar olvasó nem érti meg a tavasz kellemét, ha csak azt hallja, hogy Venus tánczra vezeti holdfénynél a gratiákat és nymphákat, hogy Volcanus cyclopsaival fűti a műhelyeit: de megérti ha látja, a mint a »falu kaczagó szépei friss cziczára gyűlnek, s a kovácsok pörölyükkel vékonyítják a vasdorongot« (ehhez ugyan a tavasznak semmi köze!) A római ember a természet ébredése alkalmával Faunusnak áldozik, a modern is fölkeresi a hús ligeteket, de nem áldozni az isteneknek, hanem

¹ Parca dedit malignum spernere vulgus (Carminum II. 16.)

² 111. lapon.

hogy egyénisége szerint más-más foglalkozásban töltse kedvét: a szenvedők borba mártogatják gondjaikat, a szerelmesek párosan sétálnak, a polgárok gyomrukat tömik s a tisztecske habzó sört állít asztalára. Milyen ellentétes a halál rajza a két fölfogas szerint! A boldog Sestius nemsokára Pluto országába vándorol, hol örök az éj és a mesés Manok veszik körül, a hol már nem teszi a sors »rex bibendi«-vé s nem csodálhatja a szép Lycidast. Sivár és rémületes evvel szemben a keresztyén fölfogas a halálról, s Verseghy nem hogy enyhítené, realismusával még borzasztóbbá teszi, sötét, de találó színeivel festői, ijesztően festői képet varázsol szemünk elé. Egyenesen az olvasóhoz fordul, ez által még hatásosabb, megrendítőbb lesz:

Téged is elhínak hörgései
 a' hideg halálnak
 a' czinteremnek gödrös udvarába;
 hol setét sirodba szorulsz

A bor, a Tokaj híg aranya¹ bennünket is elhagy, de a szerelem helyett nekünk az énekről és tánczról kell lemondani:

nem fogsz énekeket harsantani,
 sem zomok karokkal
 a' czimbalomnak pelyegése mellett,
 víg lakodalmakban nem fogatod
 által izzadásig
 a vőlegénynyel pillogó menyasszonyt.

E jelenet plasticitas tekintetében meghaladja még azt a másik, hozzá hasonlót is, melyet föntebb A' tél-nél láttunk. E pár sorban sok mély megfigyelés, sok igaz vonás van, de — nem illenek a költeményhöz. A leírás nagyon is realis, a mi magában épen nem volna baj, ha tárgya, az »általizzadásig« tánczoló ifjú, itt aestheticus volna. De e magasra emelkedő költeményben csak mosolyt kelt a jámbor erőlködés, mialatt a menyasszony a vőlegényre kacsintgat. Mennyire megrémülhetett ezen Kazinczy elfinomult érzékenykedő ízlése!

Igy kevés szószzerinti egyezést találunk a két költeményben. Annyit kellett megváltoztatnia Verseghynek, hogy átvételre kevés alkalma maradt. Mindazonáltal, a hol lehetett, követte Horatiust. Mindjárt a következő képekben:

Solvitur acris hiemps grata vice veris et
 Favoni
 Trahuntque siccas machinae carinas,
 Ac neque iam stabulis gaudet pecus aut
 arator igni.

Érkezik az szelekenn a zöld tavasz;
 olvad a' komor tél,
 s a' nyílt folyókorn dúzs hajók le-
 begnek.
 Omlik az aklokból a' víg barom;
 elsiet tüztétül
 a' lomtalan rétekre a' parasztság.

¹ E metaphorát Vörösmarty később igen szépen használta »Rosz bor« című költeményében: híg arany, mely nyakba önthető.

Majd a tavasz virágait említvén:

Nunc decet . . . nitidum caput impere . . . Most szedegess ifjú nefelejcsiket
 . . . flore terrae, quem ferunt solutae . . . a' szabad mezőkönn . . .

Egyezően személyesítik meg a halált is, mely nem kiméli sem a gazdagot, sem a szegényt:

Pallida mors aequo pulsat pede pauperum teernas A tornyos kapukonn szintűgy behat
 Regumque turres, a' halálnak íjja
 mint ajtajánna' senyvedő szegénynek.

A költeménynek két részét a természeti képet és a biztatást az élet élvezetére Horatiusnál a mulandóság, a halál gondolata kapcsolja valahogyan össze, Verseghy három sorral még szorosabbá fűzi ezt a kapcsolatot, bár ő sem tud a több motivumból egységes egészet alkotni. Miután föltárta a halál hatalmát, mely mindenkire kiterjed, így szól:

's lengeteg éltüknek rövidebb kora,
 hogysen el lehessen
 későbbre hagyni bölcsen kéjjeinket.

E gondolat beleillik a költeménybe, talál Horatius fölfogásához, nem zavarja meg az egésznek hangulatát.

Igy A' Tavasz, ha nem tekintjük az utolsó jelenet kissé trivialis voltát, eléggé sikerült átdolgozás, mert bár néhol elnyújtott (egy harmad részével hosszabb az eredetinel), megtartva az eredeti fölfogását és hangulatát annyira átalakította a modern lélek követelményéhez, hogy, ha nem is vált »eredetivé«, de legalább eredetinek tetszik.

Hasonló átdolgozás »Az irigységhez«,¹ Horatiusnak Quid dedicatum poscit Apollinem kezdetű költeménye nyomán. Ez újra a horatiusi bölcselcselkedés világába vezet, látjuk a római költőt, a mint Apollónak, a múzsák istenének áldozatot mutat be, halljuk, a mint imájában kér magának nem kincset, nem gazdagságot, hanem méltóan elvéhez, az aurea mediocritashoz azt, hogy egyszerű életmód mellett öreg korában is megtartsa elméjének épségét és ujjai megrezegtethessék a cithara húrjait, (Carminum I. 31.)

Epicurus tanítványa itt is Horatius, de nem azé az Epicurusé, kit mai nap teljesen félreértének, hanem azé az Epicurusé, ki hirdette ugyan, hogy élvezzük az életet, mert rövid, de az élvezeteket első sorban nem a testi élvezetekben kereste és találta, hanem a szellemiekben. Horatius is. Nem kíván gazdagságot, jólétet, nem az teszi boldoggá, megelégedetté az embert, hanem az egyszerűség, a belenyugvás a jelen szerény viszonyaiba; s a jövőre nézve? Ép test és ép lélek.

¹ Magyar Aglája 32 l.

Ezt a philosophiát ülteti át magyarba Verseghy. Nem fordítás, de nem is eredeti. Sok benne, a mi a magyar költő föltalálása, de ezeket az elemeket olyan helyesen tudja a költemény hangulatához képest megválasztani és beilleszteni, hogy a költői folyamatosság és nyelv nem szenved vele s nem szenved az egésznek gondolatmenete, hangulata sem. Csak a bevezető sor nem sikerült, melynek az a hivatása, hogy pótolja Horatius plasticus képét, a költőt, a mint a csészéből áldozó italt önt:

Szünny már meg egyszer buzgani ellenem
trágár Irigység!

Nem sikerült, mert a költő az irigység motivumát rögtön elejti s az a másfél sor idegenül, összefüggés nélkül marad a költemény elején.

Mellőzzük most azokat a gondolatokat, melyek születésüket Verseghy phantasiájának köszönhetik — bár ezeken is fölismerszik Horatius gondolatkörének hatása — csak a közvetlen egyezéseket mutatjuk be.

Verseghy »nem« kér »dúzs rakást a vertt aranyból,« a mint Horatiusnak sem vágya az »aurum«; nem bánja:

Öntessen őszkor száz halom életet
Csűrőbe a Dúzs.

valamint Horatiustól is:

Premant Calenam falce quibus dedit
Fortuna vitem, . . .¹

s a mint Horatius tovább így folytatja

. . . . divcs et aureis
Mercator exsiccet culullis
Vina Syra reparata merce

Verseghy is utána zengi

Szürcsölyye kristály serlegiből borát,
mellyet Tokajnak szőlői hoztanak,

nem a kereskedő, hanem a parvenű, a kit »pór szugolyból úri polczra felvezetett az agyas szerencse.« A horatiusi

. . . . Me pascunt olivae,
Me cichorea levesque malvae

elveszti a magyar átdolgozásban az egyéni szint, de a mellett kibővül és pedig nem szerencsétlenül:

¹ Verseghy a római költemény első versszakában lévő »Non opimae Sardiniae segetes feraces«-re gondolva tett a szőlő helyébe gabonát.

Én szűk szobámban kegytelen éhemet
egy-két falattal, szomjamat édesen
megcsillapítom hűs vizekkel . . . »

Épigy bővül ki kívánságainak pozitív része; míg Horatius csak arra kéri Latoet

. . . . precor integra
Cum mente, nec turpem senectam
degere nec cithara carentem

Verseghy többet óhajt: érzékeny asszonyt, friss levegőt, jó barátokat és

Gondatlan elmét . . .
meglett koromban férfi szívet
's víg kobozomnak örök virágzást.

Az ebbe a körbe tartozó átdolgozások közül legszabadabb, az eredetitől legjobban eltérő az *Órzsikéhez* című.¹ Ráismerhetnénk ugyan az eredetijére Horatiusnál, a carmenek I. 5. darabjára (Quis multa gracilis . . .), ha maga Verseghy az Analyticájában nem is említené azok között, melyeket Horatius hatása alatt írt, de minél pontosabban vetjük össze, annál kevesebb egyezést találunk közöttük, mert a részletek, a mibe az összehasonlításnál el szoktunk merülni, nagyon eltérnek egymástól. Verseghyé majdnem mégegyszer olyan hosszú és teljesen meg van fosztva a római íztől.

Horatius gúnyosan kérdi egyik volt kedvesétől, ki az a szerencsétlen ifjú, a ki most a barlangban teszi neki a szépet. Menynyire szánja e szegényt! Nem sokára be kell e szegény ifjúnak látnia, hogy csalódott Pyrrhájában, mert minden esküvése ellenére megcsalja őt minduntalan. A költő szerencsésebb volt; megszabadult a hajótöréstől s ennek öröme képet festetett a tenger istenének s fölakasztotta hála-áldozatúl nedves ruháját a falra.

Verseghy megtartotta a helyzetet s a három személyt, a kik között az események lefolynak, meg a gúnyolódó hangot, a melybe azonban ő is bele vegyíti azt az egy árnyalatát a fájó öröme, a melyet Horatius annyi művészeivel enged sejtetni, hálaáldozatának bemutatása közben. Ezt a festői jelenetet Verseghy nem tudta lefordítani: félt, hogy a magyar olvasóra érthetetlen lesz a »votiva tabula«; pedig megtehetette volna; a magyar tengerparton ma is divat, hogy a hajótöréstől megmenekültek megtestetik a hajótörés jelenetét.² A Verseghy használta kép különben elég ügyes. Egymás mellé állítva a kettőt:

. . . Me tabula sacer
Votiva paries indicat uvida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris deo.

. . . kik . . . mint én . . .
legfőbb kincseiket csalfa vizek közé
elhányván szaporánn, egy darab ágasson,
a' már régen óhajtott
partot jókor elérhetik.

¹ Magyar Aglája 174 l.

² P. o. a tersattói kápolna fala tele van hasonló »votiva tabulá«-kkal.

változtat s két versszakot pótol: egyiket tulságosan erősnek találta (a mint az örvöngő fiú megharapja Glycerát), a másikat, hogy a magyar közönséget ne terhelje a szerelem classicus képével. Egy-más mellé állítva a kettőt:

Cum tu, Lydia, Telephi
 Cervicem roseam, lactea Telephi
 Laudas brachia, vae meum
 Fervens difficili bile tumet iecur.
 Tum nec mens mihi nec color
 Certa sede manet, umor et in genas
 Furtim labitur, arquens
 Quam lentis penitus macerer ignibus.
 Uror, . . .

Ammint barna szemöldököt
 Dámonnak, Gliczerám! vagy deli
 természetét
 átitelve magasztalod,
 jaj! hogy duzmad epém! hogy löki vére-
 met
 a' szív! Meghalaványodik
 tőstént arczolatom, háborodott eszem
 elhagy; nedvesedik szemem
 's gördülő könyeim, bárha tagadgyam is,
 árulják fene lángomot.
 Égek

Itt következik a két versszaknyi pótlás, majd megint egyezően:

Felices ter et amplius,
 Quos inrupta tenet copula nec malis
 Divulsus querimoniis
 Suprema citius solvet amor die.

. Boldogok
 kiknek szent kötelek szívhabozásikot
 végzik, 's kiknek az eggy halál
 hosszas kéjek utánn oltya szerelmeket.

Verseghy itt nem tartotta meg a szereplőknek nevét, de azért idegen nevet adott nekik (máskor is p. A' Tavasz című költeményében). Fontosabb ennél, hogy iparkodott a költemény alapjául szolgáló érzést nemesebb színben föltüntetni. Horatiust testi-lelki kór gyötri, mert kedvese mások hódolatait is szívesen látja, sőt még dicsőíti is a költőnek versenytársait. Verseghyt meghatották Horatius szenvedélyes panaszai, de az erkölcsi alapot nem találta elég szilárdnak, ezért az ő Glycerája sokkal szelidebb, sokkal nőiesebb, nem szerető, inkább szeretett, a kihez a költő tiszta szerelemmel vonzódik, ezért esedezik hozzá így:

. . . Jaj! ne halaszd tovább
 eljegyzésemet!

Ime a hangulat változása. Lydia uj kedvesének rózsás nyakát, hófehér karját dicséri, de azért eltűri, hogy alabastrom vállait elrúttítsák a borozás közben viszálykodó udvarlói, Glycera csak szemöldökét és természetét magasztalja Dámonjának, még pedig »átilletve«, »nyájasan esdekel« szerelmeséhez: a római költő érzi a szerelméből ideális, eszményi szerelem lett a magyarnál.

A római leány a heves érzésnek levegőjében él, az ő tüzetől Ribbeck szerint valószínűleg még Horatius is tüzet fogott,¹ a magyar, ha ugyan Glycerát magyarnak lehet tartani, nyugodtabb, érzelmesebb, de a költő mind a két versben egyformán heves érzékies. Ezért nem tarthatjuk szerencsésnek Verseghy változtatását. Hora-

¹ Ribbeck i. m. II. 148.

tiusnál jól illik össze az érzéki költő s érzéki kedvese, Verseghy-nél az ellentét dissonans.

Annál sikerültebb a második átdolgozás, sőt Verseghy mindazon költeményei között, melyekre az ihletet Horatiustól vette, ez a legkiválóbb, legbecsesebb. A »*Horatiushoz*« irottat értem,¹ melynek forrása a híres *Integer vitae . . .* kezdetű költemény (*Carminum I. 22*).

A szeplőtelen jellemű embernek, írja Horatius barátjának, *Aristius Fuscus*nak, nincs szüksége fegyverre. Őt sem bántotta az a farkas, a melylyel az erdőben *Lalagéjéről* énekelve találkozott. Akármilyen elhagyott vidékre kerül is, ott is csak *Lalagét* fogja szeretni.

Alig változtatott valamit e költeményen Verseghy. Két versszakot elhagyott s pótolta őket egy újjal, de ebben a kevés változtatásban nagy műérzékéről tesz tanuságot és finoman megnyilatkozó költői tehetségről.

Horatius egy általános tétellel kezdi ezt a kis dalt, Verseghy sokkal határozottabban, bár költőietlen kifejezéssel egy emberre, Horatiusra vonatkoztatja

Belmocsok nélkül ragyogó Igaznak
elhiszem, Flaccus! hogy epés nyilakkal
töltött tegez nem kell. . . .

Igy ez az elvont igazság jobban szívünkhöz szól, egyéni szint kap és elmaradt a prózai *namque*, a mint Horatius magára alkalmazza a tételt. (*Namque me lupus fugit inermem.*)

De egyébként is emeli a költemény hatását. Horatius, hogy fokozza a veszély nagyságát, melyben forgott, így jellemzi a fenyegető szörnyet:

Quale portentum neque militaris
Daunias latis alit aesculetis,
Nec Jubae tellus generat, leonum
Arida nutrix.

Szép ez a költői túlzás, de nagyon merész, annyira merész, hogy azt a bizonyos mesgyét, mely a fönségest a nevetségéstől elválasztja, talán már át is lépte a költő. Érezte ezt Verseghy s elhagyta az egész képet s helyette így énekel:

Ámde más törvény van az embereknél!
Emberek voltak, kik irigyen engem'
Laura' karjából idegen helyekre
messze ragadtak.

Evvel a szerencsés toldással megjavította a római költeménynek legnagyobb hibáját, a melyet már abból a tartalomvázlatból is

¹ Magyar Aglája 189 I.

ki lehetett érezni, melyet főntebb adtam. A vers két egymástól mereven elváló részre oszlik (1—4 és 5—6 versszakok), a melyeket épen hogy összefűz a Lalage neve. De ez a kapcsolat is milyen esztleges. A költőnek épen akkor kerül utjába a farkas, mikor kedvese neve zeng ajkán s az utolsó két versszak csupán a név kapcsán associalódik az előbbiekhöz, a kapocs külső, nincs a két gondolat között semmi oki összefüggés.

Verseghy evvel a négy sorral nemcsak szorososan, lényege szerint fűzte össze a két részt, hanem arányossá is tette, a forma rhythmusát még kiemelte a gondolatok arányos elrendezésével. Az első két szak Horatiusnak van szentelve, a kit, mint igaz lelkű férfit, még a fenevad sem bánt, az utolsó kettő magáról szól. És milyen logikusan következnek a gondolatok egymás után e forduló szak betoldása által. Horatiust a vadállat is megkiméli, őt, a magyar költőt, az állatoknál is lelketlenebb emberek¹ kinezák, mikor szeretett Lauráját kiragadják ölelő karjából. De hiába, az irigység nem győzi meg az igaz szerelmet: örökké Laurát fogja szeretni.

Ime igazabb, mélyebb, hatásosabb lett a költemény, s ha a formában, a kifejezésekben és képekben nem is nyilatkozik meg annyi költészet mint az »Integer vitae . . .«-ben, compositiója tökéletesebb, a hangulata, a mit az olvasóban kelt, egységesebb, zavaratalanabb.

Ezeken a költeményein kívül van még egy pár darab a Magyar Aglájában, mely többé vagy kevésbé magán viseli Horatius erős egyéniségének nyomát. A *Klárihoz* címzett kis versében² »barátnéját«³ ép úgy meghíja magához, hogy emlékünnepet üljenek, mint Tyndarist vagy Neaerat Horatius (Carminum I. 17 és III. 14.), a »Barátnémhoz«³ és »Laurához«⁴ címűből pedig ugyanaz a hangulat árad felénk, a mely Horatius elmélkedő költeményeiből, azokból, hol az élet mulandóságára gondolva, int bennünket, hogy használjuk föl jól azt a kis időt, a mit az irigy sors kiszab. Sies-sünk élni, mint Virág mondotta Horatius után. (I. 4; I. 9; I. 11; II. 11; III. 29; IV. 7 és Sat. II. 6: 96. Ep. I. 14: 13). A rózsa, mely ma még virít, holnapra már elhervad, szakítsuk tehát még ma le, hogy élvezhessük az illatát. Ha holnapra halasztjuk, ki tudja élünk-e még, hiszen a jövendővel a véletlen parancsol, csak a perc, a muló, elillanó jelen a miénk. A hangok Horatius lantjáról szólnak hozzánk, ha sokszor nem is tudjuk kimutatni pontosan azt a helyet, mely Verseghyt

¹ Az emberek gonozsága és irigysége Verseghynél nem mesterkél, keresztelt mozzanat. Irt ő egy költeményt »Kutyán' dicsérete«³ czímen (Mi a' poézis 1793. 79. l.) s azt tette a cím alá: Lehet az emberek' barátságára irt szatirának is nevezni. Magyarország akkori herczegprimásához, Batthyány grófhhoz, beadott folyamodványa (1792 nov. 3. Primási levéltár: 94. PE; P. III.) szintén tele van erőshangú kitérésekkel a gonosz emberek ellen, a kik ellene áskálódnak.

² Magyar Aglája 157 l.

³ Ugyanott 157 l.

⁴ Ugyanott 152 l.

megindította. E két költeménye egyedül áll abból a szempontból, hogy Verseghy tudtán kívül utánozta bennük mesterét, az elsőben csak mestere szellemét, az utóbbiban egyes mordásait is.¹ Ha szabad elemeire szétszednünk e kis dalt (Laurához), megpróbáljuk kimutatni egyes gondolatainak forrásait. Az első szak

Töltsük Laura! kedveinket;
múlnak napjaink.
Holnap tán már esteinket
fűzik sorsaink.

a Carminum I. 11. és IV. 7. hatását mutatja:

Carpe diem, quam minimum credula postero
és

Quis scit an adiciant hodiernae crastina summae
Tempora di superi?

a második versszakon

Nézd a' rózsza, mely kertében
tegnap csillogott,
A' kegyetlen dél' hevében
már elhervadott.

a II. 11. ismerszik meg:

Non semper idem floribus est honor
Vernis

IV.

Verseghy utánzásában főntebb (I. rész) kiemeltük a tudatosságot. Ha már a lyricus Verseghynél ilyen fontos szerepet játszik ez a tudatosság, mennyivel megokoltabbnak tetszik, ha Verseghy mint tudós követi az aestheticus Horatiust. Az *aesthetica* még abban az időben úgy Horatius, mint Verseghy korában tételes tudomány volt. Megállapították, vagy legalább azt hitték, hogy megállapítják, a művészetek célját, meghatározták a szépet és ebből deductive levonták a következtetéseket, az *aesthetica* tételeit és törvényeit. Nem célunk bírálni eljárásukat, csak hivatkozunk e tudomány körére és módszerére, hogy világosnak, természetesnek tűnjék föl az a hatás, melyet az *Epistula ad Pisones* (Horatius *Epistularum* II. 3) Verseghyre gyakorolt. Ha költeményei nem bizonyítanak is, ennek a költői levélnek hatása elegendő mutatná, hogy Verseghy nem *öntudatlanul*, mintegy megigézve a horatiusi

¹ Már Bartal Antal említette, hogy e két költemény gondolatainak forrása Horatius (találkozások a classicus és modern költészetben, Egyetemes Philológiai Közöny. XVIII. 646).

költészettől, hanem belehatolva, *megértve* mesterét haladt azon az úton, melyen mestere.

Megértette, elfogadta az Epistula ad Pisonesben kifejtett elveket, fölvillanó gondolatokat és iparkodott azokat érvényre juttatni a magyar irodalomban, hozzá alkalmazva a magyar viszonyokhoz.

Az első műve, a melyen ez a tanulmány hatása megérzik: *Mi a' Poézis.*¹ Bár Engel² és Sulzer³ munkái után készült, sok nyomát mutatja e hatásnak. Már külsőségekben is. Jelmondata Horatiusból van véve (Ep. II. 3. 304—308), ajánlása Horatiusnak »az eliziumi mezőkön mulató Lelkéhez« szól és a könyv harmadrészét a pisói levél prózai magyar fordítása teszi. Irodalmunkban nemcsak kor szerint első fordítása az Ars poetica-nak, hanem egyike mai napig is a legmagyarosabbaknak, e mellett hű, s mint Gulyás István mondja, a ki a pisói levél összes fordításait ismertette,⁴ »látszik philologiai jártassága . . . prózája emelkedett s van benne méltóság«.

De az a mély megilletés, melyet Verseghy Horatiustól vett, nem csak e fordításban nyilatkozott meg, hanem az értekezésén is. Az Ars poetica rá is szolgált, hogy Verseghy tanuljon belőle. Ma már gyakran szólnak bizonyos kicsinylő hangon Horatiusnak erről az alkotásáról, s mert az újabb aesthetikai törekvések a régi műszabályok érvényességét lerontják, a történeti szempont mellőzésével megtámadják magát a művet is. Eredetiségét már régen kétségbe vonták. Streuber kimutatta, mit vett át Aristoteles poetikájából, Porphyrio szerint a parosi Neoptolemos legokosabb tanításait foglalta össze a levélbe: mellékes, tagadhatatlan, hogy korának aesthetikai fölfogását élesen visszatükrözteti munkájában s úgyesen, ha rendszertelenül is, összefoglalta a poetica egynehány elvét, a költői alkotás egynehány szabályát. Nem rendszeres »Ars poetica«, de nem is akar az lenni, s ha a mai megváltozott aesthetikai fölfogás még kevésbbé akarja annak ismerni, nem baj: nagy becsű mint történelmi emlék és úgy fogalmazott meg egy pár örök érvényű poetikai igazságot, hogy tekintélye fönn fog maradni, mikor dicsőítőinek, gáncsolóinak, utánzóinak és ellenségeinek nevét régen homály fogja födni.⁵

¹ Teljes czímén: *Mi a' Poézis?* és ki az igaz Poéta? Egy rövid elmélkedés, Mellyben a' Költésnek mivolta, eszközei, tzéllya, és tárgya, a Magyar Rythmisták' hangeggyeztetésének helytelenségével' egygyütt előállítatnak. Megtoldva: Horátziusnak Pisóhoz és ennek Fiaihoz írt Levelével, melly Költőmesterségnek is neveztetik, és egynehány Költeményes Enyelgésekkel. A' Bétsi Tsászo. Király. Censúra' Engedelmevel. Budán, Landerer Katalin' betőivel és költséggével, 1793. (A szerző neve nélkül.)

² Anfangsgründe einer Theorie der Dichtungsarten von J. J. Engel, Berlin, 1783 (befejezetlen).

³ J. m.

⁴ A pisói levél magyar fordításairól, Budapest, 1892. 10 l.

⁵ Hasonlóképen vagyunk *Aranynak* szintén kitünő tanköltményével, a Vojtina Ars poetikájával. Ebben azonban több a költészet, a tudományos igazságok sokkal poeticusabb külsőbe vannak rejtve.

Verseghy szorgalmasan tanulmányozta ezt az ő korában még hiresebb tanító költeményt.

Meglátszik rajta, hogy a könnyen folyó hexameterek nem maradtak az ő szemében pusztá szók, hanem mint mély értelmű igazságok áthatották egész lelkét. Ha Horatiusra hivatkozik, nem tekintélyt akar maga mellett idézni, hanem idézi, mert ugyanezt szabatosabban fejezi ki, a mi az ő lelkében is él, mert Horatius fölfogása sok tekintetben egy az övével. Elmékedésének célját a pisoi levél hatása alatt tűzi ki, Horatius szabályaira és törvényeire építi tanításait.

Egy a céljuk. A pisoi levél céljáról ugyan eddigelé igen különböző véleményeket lehetett hallani. Quintilianus óta Wielandig költészettannak tekintették, majd belátván, hogy a levélben sok becses tanítás van ugyan a költésre vonatkozólag, de rendszer annál kevesebb, az ellenkező végletbe estek s L. Calpurnius Pisohoz és fiaihoz intézett magán levélnek tartották, szintén helytelenül. Horatius állítólag a fiatal Pisokat akarta visszatartani a költészet nehéz és fáradalmas mesterségétől. Nem hiszszük, hogy Horatius ilyen negatív ethikai célt tartott volna szeme előtt,¹ nem kecsgethette magát avval a reménnyel, hogy a nehézségek költői föltüntetése elrettenti majd a Parnassustól az ifjú Pisot, mint hivatlan. De kérdés, tudta-e ő, vagy, a mi fontosabb, tudta-e maga »a maior iuvenum«, hogy hivatlan?

Nem; a Pisok csak olyan szerepet játszottak a költői levél keletkezésében, mint Taliarchus a Carm. I. 9-nél, mint Fuscus az Integer vitae kezdetű dalban, hozzájuk intézi szavait, hogy közvetlenebb legyen, de »az egész római közönséget szeme előtt tartotta, a kikkel aetheticai elveit nem száraz, rendszeres módon, hanem élénk formában akarja közölni, abban a formában, melybe gondolatai a pillanat hatása alatt öltöztek«.²

Szerintünk kettős célja volt e levélnek: polemicus és tanító. Hirdetni körömszakadtáig a harcot a művészietlen költők ellen és evvel kapcsolatban rámutatni a költői alkotás egy pár fontos követelményére. E második irányát a horatiusi levélnek igen tömören fejezi ki Ribbeck³: »... a görög minták ajánlása (éjjelnappal tanulmányozni kell őket) és szigorú, lankadatlan szorgalom követelése az alpha és omega mindenben, a mit Horatius költőkről és költészetéről írt. Nyelvet és verset a legfinomabb művészettel kell kivésni, csiszolni és kisimítani...« Ezt tanulta el tőle Kazinczy,⁴ míg Verseghyre első sorban a polemicus cél hatott.

¹ Az e fajta törekvések (melyek, hogy a modern irodalomra hivatkozunk, egyaránt jellemzik a francia romantikusokat és naturalistákat) nem is szoktak sikerülni, p. o. Zola regényei, bárme nyire hangoztassa írjuk ethikai célzatukat, nem igen tartják vissza az embereket a büntől. Jogosan kételkednek abban, hogy a L'assommoir egy embert is kigyógyított a fálínka szenvedélyéből.

² Munk, Geschichte der römischen Litteratur II. 102.

³ Ribbeck i. m. II. 208, 209.

⁴ Lásd Beöthy i. m.

Azonban Verseghy is azt hitte Horatiusról — és bennünket első sorban nem maga Horatius érdekel, hanem a Verseghy fölfogásában élő Horatius — hogy a római műbíró a polemiájával jó útra akarta terelni a megtévelyedetteket, hogy meg akarta őket javítani, levezetni a Parnassus erdős lejtőjéről. De Horatius jobban ismerte a »genus irritabile vatum«-ot, ezt az örjögő csapatot, melylyel nem ő, hanem a Parnassus legmagasabb csúcsán székelő Apollon sem bírt volna, mintsem erkölcsjavítónak csapott volna föl, nem, ő csak ki akarta mutatni törekvésük hiúságát, nevetségessé iparkodott tenni azokat a költőket, kik azt hiszik:

Nanciscetur enim pretium nomenque poetae,
Si tribus Anticyris caput insanabile nunquam
Tonsori Licino commiserit¹

Innen a gúnyolódó hangja, mert a ki nevet, annak van igaza, s Horatius azt akarta, hogy a közönség neki adjon igazat a művészietlen költőkkel szemben.

Mint mondtuk, bennünket jobban érdekel az a világitás, a melyben Verseghy Horatiust föltünteti. Éles ez a világitás, kiemeli a színeket, de néha meg is hamisítja:

Nem Te valál? ki midőn a' római népnek akármelly
Ostoba, vagy tsemegés ízlésű tagja, kezébe
Vévén a' tztitarát, szabados kedvére röfögte
Lábtalan énekeit, sanyarú feddésre fakadtál,
Hogy veszedelméből kiragadgyad az isteni Költést?
Nem Te valál? ki az elmefogyott és bénna beszédű
Verskoholók' nyáját, az üres kordékkal enyelgő
Majmokot, a' trágár szatirust, lyukaikba rivasztád?
'S míg az igaz költést, míglen felséges aránytát,
Szent hivatallyának súlyosb akadályyival együtt
Fejtegetéd; azokat, kik nem dalolásra születtek,
A' Helikon hegytől Mársnak mezejére, az ország'
Gondviseléséhez, 's a' földművelésre vezetted?

Verseghy szerint tehát Horatiusnak az volt a törekvése a pisoni levéllel, hogy a nem dalolásra születettekben praktikusabb életcélzt ébresztszen, meg akarta őket győzni, hogy a hazának is, maguknak is több hasznot hajtanak, ha katonákká, törvénytudósokká s gazdákká lesznek.² Ez az ő célja is, ezért fordul Horatiushoz, kéri őt, segítse nagy munkájában.

¹ Ep. II. 3: 299—301.

² 14 évvel később, mikor megismerkedett a kölföldi tudósok ítéleteivel, már másként vélekedett az Ars poeticáról. Analyticájának III. részében a 153 §. (591 lap), »Horatius mint költő írta az ars poeticát, de törvényhozói hangon.« Tehát már nem a küzdelem, a jó útra térítés a legfőbb célja, hanem a tanítás, törvényhozás!

Nyisd meg az észet ennek: hogy lássák isteni tisztét,
Tsendes Apollónak; hogy lábas hanggal az elmét
Édesen érdeklő lanttyán mértéktelen újjal
Öszve ne szagassák a' húrokat; és hogy eszetlen
Szószaporítás közt öcsetét bűdös írba ne mártsák.

E közös céltól azonban — legalább Verseghy fölfogása szerint — mindketten eltérnek. Horatius levelének a legnagyobb részét a dráma szabályainak fejtegetésére és történetének vázolására fordítja,¹ Verseghy értekezésének első felében szintén elméletivé lesz, megállapítja Engel tanítására támaszkodva a Poézis és az Ékesen szólás között a különbséget, keresi a költészet lényegét, tárgyát, célját és azokat az eszközöket, melyekkel ezen cél elérhető. Elmélgésének VI. legterjedelmesebb részében azután rátér tulajdonképeni tárgyára, a heves küzdelemre a rím — nála hangegyeztetés — és a hangegyeztető költők ellen. E fejtegetések eredményét levonja a VII. fejezetben, mely ennél fogva megfelel arra a kérdésre is, ki az igaz poéta, igazában, ki nem igazi poéta: »a' kik verseikben a' szorosb lábmértékre nem sokat vigyáznak és . . . a' kik írásaikban bűdös vagy fajtalan tréfálgodásra fakadtak«² — egyszóval ugyanarra az eredményre jut, a mit az Ajánló levelében hirdetett.

Verseghy tehát Horatius vezetése alatt ugyanabba a hibába esett, mint Kazinczy. Akármilyen mélyen jár bevezető elmélgésében, a mint ez elvek alkalmazására kerül a sor, nem foglalkozik egyébvel, mint a külsőségekkel. A mérték és a kifejezések pallérozottsága: ez a földolog, néha-néha mélyebbre is ereszti ugyan bontókészt, de mintha megbánná tettét a következő pillanatban ismét az epidermist metszi-vágja, s az élő húst megkiméli. Kazinczynál ez nem volt hiba, mert következetes maradt önmagához, elveihez: Verseghynek más volt tudománya, műveltsége, ő nem a nyelvet tartotta a legfontosabbnak a költészetben, nem a kifejezések pusztá formájában kereste csak a művészt — példákat még ebből a művéből is idézhetünk — mégis elfogódott bennük, ekkor még, 1793-ban nem mert vagy nem akart tovább menni.

De ebben is csak Horatiust követte. Ez utóbbiról mondja Ribbeck:³ A legmélyebbre ható fogalmak egész sorát . . . alig felületesen érinti, míg egyebet, *mi a gyakorlati fölfogáshoz közelebb feküdt* . . . előszeretettel tárgyalja. Így járt el Verseghy is.

Horatius hatása tehát az egész munka alap gondolatában, céljában, a költészet eszközeinek megítélésében nyilvánul. Későbbi munkájában, az Analyticában, inkább egyes gondolatokat találunk

¹ Munk szerint (i. m. i. l.) valószínűleg azért, mert a dráma terén az újabb törekvések nem vittak ki olyan határozott győzelmet az archaicus költők fölött, hogy a régi írók műveit leszoríthatták volna a színpadról.

² Mi a' Poézis? 46 l.

³ i. m. II. 205.

Horatiusból, itt bár alkalmazza a római költő egyes mondásait is, a levél szelleme az inkább, a mi rá hatott.

Ez a hatás első sorban egy nagy tévedését magyarázza meg Verseghynek. Azt írja Horatius (i. m. 263):

Non quivis videt inmodulata poemata iudex

azaz, a mint még Verseghy helyesen gondolja, támadja azokat a költőket, a kik nem ügyelnek a szótagok hosszúságára és rövidségére, a kik tehát nem törődnek a rhythmussal. Azonban Verseghy nem ismervén, a magyaros verselés természetét, azt gondolja hogy azok a költők, kik nem szedik görög-latin mértékre verseiket, a szótagok egyenlő számában és a rímben találják a rhythmust.¹ Természetesen ő, a ki már Sulzer munkájában megtalálta a rím hibáztatását,² még művészi hallásától és aetheticai fölfogásától támogatva³ nem lehetett megelégedve avval a rhythmussal, a mit a 12 szótagú, csak végső szótagjaikkal összecsengő verssorok adnak, kárhóztatta a magyar verselést, első sorban a rímes verselést. Hogy miért első sorban a rímet, mért nem inkább a rhythmustalanságot, annak egyszerű pszichologiai oka van: Verseghy, nem lévén fogalma a magyaros ütemekről, csak a rímben kereshette a rhythmust, és mert nem talált benne, azért fordult hevesen ellene, nehogy a rímes verselés háttérbe találja szorítani az antik classicus verselést, melyet a görögök és Horatius olyan tökéletességre fejlesztettek.⁴

Ráillik Verseghyre ebben a tekintetben Berzsenyi mondása (*Döbrentei Gáborhoz*)

Igy a' 'Tudósok' tarka serge is
Bizarr agyakkal rakva, tömve van.
Az egyik a' 'szent régiség' barátja,
S utálja mind azt a' mi új s nem ó:
A' 'Himfy' verse néki konyhadal,
Akárki mit mond, mert cadentiás.

Megtámadja tehát a rímes verselést, mert elhanyagolják érte a metrumot. De a metrumot gyakran elhanyagolták a római költők is, ő ellenük írja Horatius epistulájának 263—268 sorait.

¹ A mint például, hogy a legjellemzőbbet idézzem, rímes verseiben Berzsenyi sem volt egyébre tekintettel.

² Sulzer i. m. Reim című szöveg alatt IV. 80—86b hasábján.

³ A szép az egység a sokaságban.

⁴ Később, *Analyticájában* (III. 155 §.) sokkal helyesebb nézeteket vall. Bár a magyaros verseléssel még mindig nem tud megbarátkozni, már elismeri, zenei alapon, hogy a római-görög metrumok nem illelnek a magyar vers muzsikájához, ezért az éneklésre szánt dalokban a mértékes rímes verseket ajánlja (684 lap). A »Mi a' Poézis« megjelenése előtt is másként gondolkodott. 1791-ben megjelent munkájában »Rövid értekezések a' Muzsikáról« nem a rím, hanem a rhythmustalanság, a caesura meg nem tartása ellen kel ki: »... a cadentiás verseknek ellensége nem vagyok.« (XIII. lap.)

A római aestheticus dicsően visszaverte a rossz metricusok támadásait. Verseghy tehát egyszerűen, idézőjelbe téve, lefordítja mestere szavait értekezésének 47. lapján.

Sőt még fallaciá-val is él. Horatius kijelenti, hogy vannak kisebb hibák, a miket szívesen megbocsáthatni a költőnek, ha nincsenek nagy számmal. Verseghy ezt a kijelentését,¹ szándékosan-e, öntudatlanul-e szintén fölhozza a rímek ellen, azt magyarázván ki e sorokból, hogy Horatius a latin versekben véletlenül előkerülő rímekre czéloz. (20 l.)

De Horatiusnak egyéb mondásait is szívesen átalakítja, hogy a hanggegyeztetők ellen érvet kovácsoljon. Az *Ars poetica* megtámadja azokat a költőket, a kik »csupa ragyogásnak okáért egy-két skarlát fótocskát« (purpleus pannus) ragasztanak fontos és nagyokat ígérő kezdetre.² Verseghy szemében ezek a skarlát fótocskák — a rímek,³ s az a rossz poéta, kin csodálkozva nevetünk, ha egyszer-kétszer jót talál mondani — a hanggegyeztető költő.⁴

Verseghy azonban azt is észreveszi, hogy így a régi magyar költőket is hibáztatnia kell, mert azok is »cadentiás« verseket írtak. Hogy elmélete megállhasson és a régiektől még se kelljen minden dicsőséget megtagadnia, ismét Horatiushoz fordul. A mint Horatius bevallja, hogy azelőtt csodálták Plautusnak rossz mértékre vett verseit (270—272.), de hozzáteszi, hogy az ő idejében finomodott az érzékük, már tudnak különbséget tenni a parasztos és finom beszéd között (272—273), a nyelv pallérozódásával már pontosan kell ujjukkal és fülükkel mérni a verset (274): úgy Verseghy is elismeri, hogy a régiek hanggegyeztetők voltak, de menti avval, hogy nem volt nyelvük olyan művelt, hogy jobb útra térhettek volna. Most azonban, mint már előbb is mondotta az Egynehány előjegyzésekben, eleinte részben, majd teljesen el kell hagyniuk a hanggegyeztetést (47—48. l.), mert az csak a tompább hallású embereket gyönyörködteti (30. l.). Ez az utóbbi mondás mintha azt mutatná, hogy ebben a pontban még az »Odi profanum vulgus« elvét is elfogadta a költőtől, pedig ez ugyancsak nem egyezett fölfogásával. legalább verseiben elég pórias szóval találkozunk.

A mi Horatiusnak Plautus, az neki Gyöngyösi: a régiségnek ünnepe, de már ósdi költője. Több tisztelettel és méltányolással szól róla, mint Horatius a legtehetségesebb római vígjátékíróról, de a 29—31. lapokon szintúgy hibáztatja a rhythmisták bálványát, ha annyira nem is megy buzgóságában mint Rájnis, a ki már át is alakítja hexameterekké Gyöngyösi 12 szótagú rímes sorait.⁵ A régi költők hibáztatásában annál inkább megegyezik Kazinczyval,

¹ I. m. 347—353 sor.

² u. ott 14—16 sor.

³ Mi a Poézis? 34 lap.

⁴ *Ars poetica* 358. Mi a Poézis 20. és 34. lapon.

⁵ A' magyar Hekikonra vezérlő Kalaúz. Előjáró-beszéd.

Mindakettőjüknek Horatius volt a mestere. Beöthy szerint¹ a Carmen Saliarét és Andronicust Horatius sem kiméli; Kazinczytól is bőven kijut Tinódi ihletelen, rest és siket versének, melyet Szikszó borától fülve dudola. Gyöngyösinek csak könnyűségét dicséri.

De az »inurbanitas« nemcsak a verselésben nyilatkozhatik, hanem a kifejezésekben is, abban a módban, a melyen a költők gondolataikat, érzelmeiket kifejezik, mondja Horatius következetesen elvéhez, azon követeléshez, melyet czélul tűzött ki a költemények elé az *Ars poetica* 99—102. soraiban: »Nem köll azzal megelégedni, hogy a' Költemények szépek. Édesgetőknek is kell nékiek lenni, hogy a' Hallgató' szívét szándékaik szerint megillettessék.«² Verseghy elfogadja ezt a czélt, sőt elmékedésébe majdnem szóról szóra beleiktatja Horatius mondását, mikor A' Poézis' Eszközeiről ír »a' Poéta a' Költéssel tárgyának édesgető 's érzékeny erőt adgyon . . . mely a' Hallgatót hasonló hathatósággal, mint ötet, megiltesse, meglepje, elragadgya.«³

A kényes ízlésű Horatius azután az elméletről gyakorlatra tér át s így folytatja: Még a faunusoknak sem szabad tisztátalanságokat és gorombaságokat dörögni. Az e fajta szólások csak a köznépek tetszenek s elfordulnak tőle a senatorok, lovagok és a gazdagok (244—250). Verseghy elfogadja mestere gyakorlati utasításait, eltanulja Horatiustól a megvető hangot is, de kiterjeszti egyszersmind a vétek körét és általánosít. Egy egész felekezet van szerinte »a' mostani Magyar Irók között, . . . mely a Poézisnek előmenetelét . . . fölöttébb akadályoztatja . . . azokból áll, kik az előadandó tárgyaknak választásában, hihető azért, mivel a' Poézis tzélyát nem ösmérik, olly sükertelenek, hogy többnyire tsak a' legalábbvaló történeteknek a' leptses elmefuttatásoknak, a' legszárazabb állapotoknak és a legsajtalanabb tréfáknak, hiú, vizenyős, érzéketlen, és minden nemes tzél nélkül való előadásában foglalatoskodnak.« (46 l.).⁴

Ime egy példa, hogy Verseghy kése néha mélyebben kutat, mint mesteréé. A köznapiságot, az alacsonytságot már nemcsak a kifejezésekben, hanem a tartalomban is észre veszi. Mestere csak azt követeli

Non satis est pulchra poemata esse; dulcia sunt⁵

Verseghy többet kíván: már a tárgyat úgy válaszszá meg a költő, hogy aethetici és morális érzésünk ne lázadjon föl ellene. De arra is figyelmezteti a poétákat, hogy a tartalom és forma között

¹ I. m. 26, 27 lap.

² Verseghy fordításában idézem e három sort, hogy annál jobban kitűnjék a nagy egyezés, másrészt, mert jellemző a fordítása.

³ I. m. 6. lap.

⁴ Az u. n. magyaros iskola tagjaira czéloz. Van azonkívül egy másik, a Poézis emelkedésére káros felekezet: ez természetesen a hangeggyeztetőké!

⁵ 99. sor.

szoros az összefüggés, a nyelvnek a gondolatokhoz kell alkalmazkodniok. Különösen az »Algyás Panaszok«-ra kell vigyázni, melyeknek hathatós erejét minden bizonynyal fogytig lerontaná az a *disharmonia*, mely a' fönheázó vagy piperés kifejezések és a mély hangú belső indulatok és szomorú érzések között találatna.¹ A gondolat megint Horatiusé, a ki a tragoediáról mondja ugyanezt »a' szomorú játék is sokszor polgári beszédekbe foglallya panaszait. Telephus és Peleus, számkivette és a szegénységtől lenyomva lévén mind a' kettő, félre töszik a' pompás piperéket, és a' magosan dagadozó szavakat, ha panasszaik által a' Nézők' szíveit meg akarják érdeklenni« (95—98).²

De a költői előadással csinján kell bánni, mondja azután Verseghy: ³ a magában erőtelen tárgyat a költés édesgető erőre emelheti, viszont ha a tárgy bővelkedik édesgető erőben, az ilyen költői előadás hatását teljesen leronthatja.⁴ Azért azt ajánlja az íróknak, hogy hallgassanak Horatius szavára, iparkodjanak a ragyogó és költeményes beszédektől tartózkodni, törekedjenek »olly beszédet alkotni, mellyről kiki elhithetné magával, hogy hasonlót könnyű fáradsággal szerezhetne.« (240—241.)

Még egy gondolata van Horatiusnak, mely termékenyítőleg hatott Verseghy képzeletére. A pisei levél 309, 312—316 sorai így hangzanak:

Scribendi recte saperest et principium et fons,
 Qui didicit, patriae quid debeat et quid amicis,
 Quo sit amore parens, quo frater amandus et hospes,
 Quod sit conscripti, quod iudicis officium, quae
 Partes in bellum missi ducis: ille profecto
 Reddere personae scit convenientia cuique.

Az első sorban kifejezett elvre támaszkodva megtagadja Verseghy a költői nevet azoktól, a kik »előítéléteket és tévedéseket« tanítanak, mivel a helyes írásnak első kútfeje a helyes gondolkodás s ők épen ennek vannak híjjával. A tételt azonban nem Horatius szellemében fejt ki. A különböző egyének jellemeit Horatius szerint a költői hűség és valószerűség kedvéért kell a költőnek ismernie, tehát műve érdekében, hogy az igazságnak, mint az aestheticai tetszés egyik fő követelésének, eleget tegyen. Verseghy, okos gondolatokkal és tévedésekkel vegyes tanításában, egészen más szempontból követeli, hogy az írók tanulmányozzák a kor és foglalkozás szerint különféle embereit a társadalomnak. A platoi aestheticára emlékeztet az indoklása: A művészet célja a megindítás, az élvezők szívére, lelkére hatást kell gyakorolnia — eddig a termé-

¹ I. m. 9. lap.

² Verseghy fordítása szerint, I. m. 55 l.

³ I. m. 38 l.

⁴ Ez az állítás nemcsak mint aestheticai elv nem állja meg helyét, de ellentétben van a föntebb követelt összhanggal.

keny gondolat, melyből az egész modern socialis alapon fölépült aethetica kifejlődött — de ez a megindítás Verseghy szerint nem marad meg a pusztá megilletésnél, hanem — itt a nagy tévedés — praktikus következményeinek is kell lennie, cselekvésre, tetteire kell buzdítania az olvasót. »A' katonában« például »a' nemes hajlandóságokat, az indulatokat és kivált a' halhatatlan névre, és bajnoki dütsősségre való vágyakodást köll benne olly tűzbe hozni, melly őtet arra bírja, hogy az ellenséggel vitézi módra megütközzön.«¹ Ime Plato gondolata, hogy a költemények közül legmagasabb fokon a harczai dalok állanak!

Igy alakult át a római mester elméleti követelése magyar tanítványánál praktikus, ethica czélzattá.

A másik műve Verseghynek, a melyre Horatius tanító czélú levelei és satirái hatottak, első sorban a pisoí levél, az Analytica. E munkánál azonban nem beszélhetünk tulajdonképen Horatius hatásáról, mert az Analytica nem eredeti munka. Sulzer többször említett német aetheticáján és művészettanán alapszik, a melynek betűrendben közölt cikkelyei közül a poeticára tartozókat latinra fordította s ahol psychologiai alapvetésre volt szükség, ott kiegészítette Baumgarten »Aetheticá«-jából vagy magyar tanítványának Szerdahelyinek művéből² vett fejtegetésekkel. A fordításon kívül nincs egyéb érdeme, mint hogy rendszeres poeticát alkotott Sulzer lexicális művéből, egységbe fűzte, a mi Sulzer négy kötetében különböző czímszók alatt szét volt szórva. Természetesen átvette Sulzerből a Horatiusra épített következtetéseket is, de evvel, épen mert nem közvetlenül hivatkozik és támaszkodik Horatiusra, jelenleg nem czélunk foglalkozni.

Egymás mellé állítottuk a két író, hogy kitűnjék az a hatás, melyet a magyar költő mesterétől vett. Látjuk azt a szellemi közöséget, mely kettejük között megvolt, azokat az érintkező pontokat, melyben a két lélek találkozott. Mert, mint a korán elhunyt francia tudós, Guyau mondja,³ minden lángeszű ember alkot egy socialis társaságot, mely őt túléli. Ennek a társaságnak tagjai a genie utánzóí és új életre keltői, a kik beleélik magukat az ő eszméibe, érzéseibe, indulataiba, szellemébe. Abban a socialis társaságban, melyet Horatius szelleme fűzött össze, Rómától több mint ezer kilométernyi távolságban, Horatius halála után majd kétezer esztendővel, tiszteletre méltó hely illeti meg a mi írónkat is, Verseghy Ferenczet.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

¹ I. m. 44 l.

² Teljes czíme: Aethetica, sive doctrina boni gustus, ex Philosophia pulcri deducta in scientias et artes amoeniores auctore Georgii Szerdahely Budaee, Typis regiae Universitatis, 1778. 2 kötet.

³ M. Guyau, L'art au point de vue sociologique, 4. kiadás, Felix Alcan, Paris. 30—45 lap.

